

מילי דנזיקין

אלישע לוי

ראשי פרקים

- א. חסידים ראשונים
- ב. "האי מאן דבעי למהוי חסידא..."
- ג. דיני נזיקין (ומשפט בכלל) ע"פ התורה - תיקון העולם

א. חסידים ראשונים

הגמ' בדף ל,א כותבת:

תנו רבנן: חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכיותיהם בתוך שדותיהן ומעמיקין להם ג' טפחים כדי שלא יעכב המחרישה. רב ששת שדי להו בנורא, רבא שדי להו בדגלת (חידקל). אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין. רבא אמר מילי דאבות ואמרי לה מילי דברכות.

התוס' במקום ד"ה "שלא": "בירושלמי¹ מפרש: 'כדי שלא תעלה המחרישה'. אם כן, שינויי גרסאות בין גמרא דידן לתלמוד ירושלמי. ה"מראה הפנים" על הירושלמי מביא את גרסת הבבלי ואת דברי התוס' ומבאר את הקושיא בה התקשה התוס' שבגללה נאלץ להביא את דברי הירושלמי.

---

¹ ב"ק פ"ג הל"א

אם נגרוס: 'כדי שלא יעכב המחרשה' - מדוע נקראים האנשים הללו 'חסידים'? הרי כל הסיבה שהם קוברים את הקוצים ואת הזכוכיות ג' טפחים באדמה, זה רק להנאת עצמם - 'שלא יעכב המחרשה', וא"כ מה החסידות שהם עושים בכך?

קושיא נוספת מקשה ה"כוס ישועות": וכי משום שהיו האנשים הללו מצניעים את קוצותיהם וזכוכיותיהם, ולא היו משליכים אותם לחוץ תכנה אותם הגמרא בשם חסידים? והרי כל אדם מחויב לעשות כמותם! מתוך קושיות אלו מבואר, כי התוס' הביא את דברי הירושלמי כהשלמה ובירור לדברי הגמ' שלנו. כלומר: "שלא יעכב המחרשה" - היינו שמחמת עיכוב המחרשה הנגרם מכך שאין הקוצים מוצנעים עמוק מדי באדמה, יחזרו הקוצים ויעלו שוב על פני האדמה כשיבוא לחרוש בחזק מחמת עיכוב ויהיה ההיזק "חוזר וניעור" ואם כן, זוהי חסידותם, שלא היו דואגים לסלק ההיזק רק מצד החיוב שיש בדבר, אלא מתוך דאגה אמיתית שאפי' גרם היזק ממון או נזק לאדם לא יגרם על ידם. לעומת זאת, הרמב"ם² מצטט את הברייתא בלשון אחרת:

חסידים הראשונים היו מצניעים את הקוצים ואת הזכוכיות בתוך שדותיהם בעומק ג' טפחים בארץ כדי שלא תעלם המחרשה.

מהרמב"ם משמע שחסידותם היתה שהיו מסלקים ומצניעים אפילו קוצים וזכוכיות שאינם שלהם. (מדלא כתב קוצותיהם וזכוכיותיהם כמו שכתב שם בהלכה כ"א: "קוציו וזכוכיותיו"). וכן הגדיר רבינו חננאל בפירושו את חסידותם: 'חסיד יקיים מילי דניקין אפילו לרשות הרבים' - כלומר יבער ויסלק מיני היזקים המונחים ברשות הרבים ואפילו אינם שלו³. אולי אפשר לומר אליבא דהרמב"ם, שגם הרמב"ם סובר שהצנעת ההיזק וסילוקו בהצנעה היא לפנים משורת הדין - בעומק ג' טפחים באדמה, כדי שלא תעלם המחרשה ויהיה שוב היזקם מצוי ועלול להזיק, היא חסידות, אבל סילוק היזק שאינו שלהם, מתוך דאגה לבערו בצורה הטובה ביותר, היא החסידות היותר גדולה.

² הלכות נזקי ממון פרק י"ג הלכה כ"ב

³ ע"פ "חזון יחזקאל" בביאורו לתוספתא פרק ב' הלכה ו'

ע"פ ה"נימוקי יוסף" אפשר לומר שיש צד נוסף בסיבת היותם חסידים וזה בכך שהיו מצניעים את ההיזק (קוצותיהם וזכוכיותיהם) דוקא בשדותיהם ולא בחצרותיהם או בגינות בתיהם, כיוון ששם דרכם של אנשים לחפור בורות שיחין ומערות והיות שכך, עלולים אנשים (אולי הכוונה לבני ביתו) להפגע מהנזקים המוצנעים שם בעת החפירה. וא"כ, זוהי חסידותם, שלא היו מצניעים את ההיזק אלא בשדותיהם ששם אין דרכם של אנשים לחפור בורות שיחין ומערות ואינם עלולים להפגע. גם כאן ניתן לראות שחסידות היא מניעה וסילוק אפי' דאגה רחוקה שאינה מצויה.

גם כאן אפשר לומר שה"נימוקי יוסף" אינו שולל את טעמים של התוס' והרמב"ם וסיבת חסידותם אלא שהוא סובר שזהו הטעם העיקרי להיותם חסידים. ואולי אפשר לומר שג' הטעמים הנ"ל של התוס', הרמב"ם וה"נימוקי יוסף" מצטרפים יחדיו לסיבת היות אנשים אלו חסידים.

מכל מה שאמרנו לעיל למדנו, כי מעבר לחובה המוטלת על האדם לסלק היזקו שלא יזיק בני אדם, ישנה עוד מדרגה שהיא מעבר לחיוב המינימלי וזוהי המוגדרת מדרגת החסידות ועל זה אמרה הגמ': "אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, רבא אמר מילי דאבות, ואמרי לה מילי דברכות".

ב. "האי מאן דבעי למהוי חסידא..."

ביאור דברי הגמרא.

ה"שיטה מקובצת" בשם ה"ר יהונתן:

מתוך הזהירות היתרה להרחיק היזק אפי' שאין היזקו מצוי כי"כ - לפעמים אפי' עד כדי השלכתו לאש או לנהר, או אפי' הטמנתו ג' טפחים בעומק האדמה - מושגת החסידות.

ומבואר בזה שאין הכוונה להזהר מלא להזיק את חברך בכוונה, אלא אפי' זהירות שלא יזיקו אפי' בלא כוונה ואפי' בדבר שאין היזקו מצוי כ"כ. "מילי דאבות" הכוונה ל"אבות דרבי נתן" שהם פרקי חסידות. "מילי דברכות" - זריזות בתפילה ובעבודת ה' כחסידים הראשונים וכותיקין. על

פיו, רק בקיום ג' הדברים הללו המצטרפים לדבר אחד אפשר להשיג את מדרגת החסיד.

וכן כתב המאירי גבי הזהירות במילי דנזיקין שצריך להזהר ולבער מביתו כל דבר המזיק או העלול להזיק וכך ישיג מדרגת החסידים הראשונים שאף הם נהגו כן והרחיקו מרשותם את ההיזק כדוגמאות שהביאה הגמרא. וכן כתב הרשב"א בשם "יש מפרשים" שאפשר להשיג בחינת מדרגת חסידות בקיום כל אחד מג' הדברים המוזכרים בגמ' והראיה לכך היא שהגמרא אומרת: "חסידים הראשונים היו מצניעים...". כלומר שנקראו חסידים רק בגלל שהיו מצניעים קוציהם וזכויותיהם.

הנימוק"י מבאר כי השגת החסידות בקיום "מילי דנזיקין" היא ע"י קיום כל המסכתות והדינים הנלמדים בסדר נזיקין. והם הדינים ששיך בהם נזיקין, גזל, משיב אבידה, אונאה וריבית. כיון שהחסיד הוא אדם הנוהג לפניו משורת הדין: בין לקדש עצמו במותר לו בדברים שבינו לבין המקום, ובין לעשות הרחקה יתרה ולא לגרום אפ' לדבר שספק אם יצא ממנו נזק. ואפ' שאל שאר הדברים, כגון אונאה וריבית וכדו' אינו קרב ואינו נוגע וזה רק מצד צווי התורה וגזירות חכמים, אעפ"כ נקרא חסיד. ואמנם, חסיד נקרא כל אחד המקיים אפ' רק דבר אחד מתוך ג' הדברים שמונה הגמרא, אבל חסיד גמור אינו נקרא אלא מי שמקיים את כל ג' הדברים הללו יחד.

המהרש"א⁴, מגדיר מהו חסיד באמרו כי חסיד הוא האדם העושה את מעשיו על הצד היותר טוב, והראיה ממאמר ר' פנחס בן יאיר⁵: "תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות..." ובמדרגה הכי עליונה עומדת החסידות והיא המדרגה האחרונה לפני רוח הקודש. אנו יודעים כי מעשי האדם המכוונים אותו לשלמות מחולקים לשלוש קטגוריות: א. טוב לבריות. ב. טוב לעצמו. ג. טוב לשמים. עם קיום כל אחד מהדברים שמנתה הגמ' - מילי דנזיקין, מילי דאבות או מילי

⁴ חידושי אגדות על הש"ס ב"ק ל"א,

⁵ עבודה זרה כ"א,

דברכות - משיג האדם שלימות בהשגת הטוב באחת מהקטגוריות שמנינו לעיל.

אם האדם מקפיד לקיים ולהזהר במילי דנזיקין - הרי האדם משיג תיקון מעשיו והרחקת הנזקים היוצאים מרשותו וע"י כך משיג שלימות בהיותו טוב לבריות. אם האדם מקפיד לקיים מילי דאבות - הרי האדם מתקן מעשיו ומידותיו ובכך משיג שלמות וטוב לעצמו. אם האדם מקיים את מילי דברכות - הרי אז האדם מתקן את מעשיו שיהיו טובים כלפי שמיא בעשיית רצון קונו יתברך.

ואם כן, כל אחד מג' הדברים הנ"ל מהוים שלימות מסוימת באחד הפנים בהשגת שלימות האדם, בין אדם לחבירו, בין אדם לעצמו ובין אדם למקום. ואמנם שלשתם יחד, אם משיגם האדם ומצליח להשתלם בהם, הרי הוא אדם שלם והוא הוא החסיד⁶.

בפשט לשון ה'כלל' שהגמ' נוקטת: "האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין", מקשה העין יעקב: לכאורה משמע שהגמ' נוקטת לשון "עשה" ("...לקיים") ושהרוצה להיות חסיד צריך לקיים דברים הנוגעים לנזיקין, ולפי זה צריכה היתה הגמרא לומר: "האי מאן דבעי למהוי חסידא. לא לקיים מילי דנזיקין..." - אלא להתרחק מהם!

אלא צריך לומר כי ההוראה לאדם שלא יזיק את חברו מסתכמת בעקרון בהוראה פסיבית: "שב ואל תעשה" ומה שכתבה הגמרא: "לקיים מילי דנזיקין..." , הוראה אקטיבית, היא היא גילוי החסידות, כיוון שהחסיד אינו מסתפק בפעולה של "שב ואל תעשה" - בזהירות שלא להזיק את חברו, אלא הוא נוקט פעולה מעשית כך שאפילו גרם ההזיק לא יצא מתחת ידו וכדוגמאות שהובאו בגמרא.

ר' מאיר שמחה מדווינסק בספרו עה"ת "משך חכמה" לפרשת ואתחנן⁷ מבאר את הפסוק: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך" כרמז לג' הבחינות בהשגת החסידות אותם מונה הגמרא, "בכל לבבך" מורה על מאמר הגמרא: "האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות", כיוון

⁶ וע"ע בזה הקדמה לספר "דרך החיים" למהר"ל מפראג.

⁷ משך חכמה לספר דברים פר' ו' פסוק ה'.

ש"מילי דברכות" זה הדבקות וההכרה שהכל בא מאת ה' יתברך וההודאה אליו, וזה - "בכל ללבך" כיוון שהלב בלשון המקרא מוסב בד"כ על האינטלקט, ההכרה.

יזאמרי לה מילי דאבות" - מסכת אבות עוסקת במידות ותכונות הנפש וזה מרומז במאמר התורה "בכל נפשך".

יזאמרי לה לקיים מילי דנויקין" - כיוון שהאדם הינו יצור חברתי אשר מחפש לעצמו חברה עקב אי יכולתו לעמוד ולתפקד בעצמו ללא שירותי החברה, ובתור אדם עולה הוא על הבהמה (בין השאר) ביתרון החברתיות שלו. שכן ע"י החברתיות, מתוסף לו לאדם, כאשר הוא נותן לאחרים ובא במגע איתם, ו'הסדר' בתורה העוסק בענייני תיקון בעיות בחברה, סילוק הפרעות ממנה ועשיית צדק ממוני אם הזיק אדם את חברו, הרי זה סדר נזיקין - ובא הכתוב ומרמז: "בכל מאודך" שפירוש "מאוד" הוא הנוסף, המעלה היתירה שיש לאדם על הבהמה ועל כל שאר בעלי החיים והיא תכונת החברתיות. על כן צריך האדם להזהר ולהשמר ביתרון זה ולקיים מילי דנויקין.

ג. דיני נזיקין (ומשפט בכלל) ע"פ התורה - תיקון העולם

הגמרא במסכת שבת לא, א כתבת:

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמת ודעת? אמונות' זה סדר זרעים, 'עתך' זה סדר מועד, 'חוסן' זה סדר נשים, 'ישועות' זה סדר נזיקין, 'חכמת' זה סדר קדשים ודעת' זה סדר טהרות.

א"כ, בין השאר מלמדנו ריש לקיש ש"ישועות" זה סדר נזיקין. ורש"י במקום מפרש: " 'ישועות' כיוון ש- מושיעון: מזהיר לפרוש מההיזק ומהתחייב ממון".

אפשר להבין את ההבדל בין שאר כל הסדרים לסדר נזיקין כך: כל שאר הסדרים עוסקים בעיקר בפעולות בצד החיובי של החיים, ואילו סדר נזיקין הוא תשובה לדברים הבעייתיים של החיים והפחות נעימים שבחיים. כלומר, דיני נזיקין = תשובה להפרעות ומענה להן, והרי דינים אלו בבחינת ישועה לאדם, ולכן "ישועות" זה סדר נזיקין.

מִן הַרְבֵּי קוֹק מְבֹאֵר אֶת הַגְּמְרָא הַנ"ל בְּצוּרָה פְּנִימִית יוֹתֵר⁸. וְזֶה הַסְּבֵר דְּבֵרֵיו: אִם נִתְּבוֹנָן עַל רֹב הַפְּגָעִים וְהַנְּזָקִים הַבָּאִים עַל הָאָדָם כְּפִרְט וְעַל הַחֲבֵרָה בְּכֻלָּהּ, נוֹכַל לְרֹאוֹת כִּי עֵיקְרוֹ שֶׁל הַנְּזָק נוֹבֵעַ מִכַּח שְׁלִיטְתּוֹ שֶׁל הָאָדָם בִּיכוּלָתוֹ לְהִרְעוֹ וְלְהַזִּיק (כְּלוֹמֵר, אָדָם יָכוֹל לְשַׁמּוֹר עַל הַיְּזָקִים שֶׁהוּא גּוֹרֵם שְׁלֵא יִזְקוּ אַחֲרָיִם, אוּ יָכוֹל פְּשוּט לְפִשׁוּעַ בְּשִׁמְרָתּוֹ). אִם הָיוּ בְּנֵי הָאָדָם מְבִינִים שְׁכָל הַצְּלַחָה אִישִׁית הַמְּגִיעָה לְאָדָם, מְגִיעָה אֵלָיו רַק בְּגִלְלָה שֶׁהוּא מִשְׁתַּדֵּל לְהִיטִיב לְכֻלָּל ע"י מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁהוּא עוֹשֶׂה, וְע"י מַעֲשִׂים טוֹבִים אֱלוֹ מַעֲלֵה הָאָדָם הַפְּרִטִי אֶת הַכֻּלָּל כּוֹלוֹ לְמַדְרִיגָה גְּבוּהָה יוֹתֵר [מַעֲשִׂים אֱלוֹ יְכוּלִים לְהִיּוֹת מַעֲשֵׂי חֶסֶד שְׁעוֹשֶׂה הָאָדָם לְחֲבִירוֹ עַל מִנַּת לְהִיטִיב מִצְבוֹ וְעַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה, מַעֲשִׂים "מוֹנַעִים" כְּדִי שְׁלֵא לְגַרוֹם לְחֲבִירוֹ הַכְּבֵדָה וּמוֹעֵקָה בְּעוֹל הַחַיִּים], מִמִּילָא, עַל יַדֵּי הַבְּנֵת דְּבַר זֶה, הָיוּ הַחַיִּים הַכֻּלְלִים הוֹלְכִים וּמַתְּעִלִים מִכֹּל הַבְּחִינּוֹת כְּפִי שְׁעִתִּיד לְהִיּוֹת לְכַשְׁתַּמְלֵא הָאָרֶץ דַּעָה אֶת ה'.

הַדְּרָךְ הַיְחִידָה הַמּוֹבִילָה אֶל הַצְּדָק וְהַטוֹב הַכֻּלְלִי, הִיא רַק דְּרָךְ הַתּוֹרָה וְהַיּוֹשֵׁר, וְלִכֵּן רַק מִשְׁפֵּט כֹּזֵה, הַמּוֹרְכָב מַחֻוּקֵי דִין הַמִּיּוֹסְדִים עַל פִּי תוֹרַת ה', מְכִיל בְּתוֹכּוֹ אֶת הַיְשׁוּעָה הָאֶחָת הַכוֹלֶלֶת בְּתוֹכָהּ יְשׁוּעוֹת רַבּוֹת לְכֹל הָאֲנוּשׁוֹת וְלְכֹל חַי עַל פְּנֵי הָאָדָמָה.

הַהֲדַרְכָּה הַמַּעֲשִׂית לְחַיִּים שֵׁשׁ בְּמִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר מְקוֹרֵם מִקּוֹר אֱלֹקֵי, הִיא אֲשֶׁר מִשְׁפַּעֶת וּמְבִיאָה אֶת הַיְשׁוּעָה הַיּוֹתֵר גְּדוּלָה וְהַיּוֹתֵר כֻּלְּלִית עַל כֹּל פְּרִט שְׁבַחִיִּים.

וְכִפִּי הַגְּבֵרֶת כַּח הַמִּשְׁפֵּט הָאֱלֹקִי, מִשְׁפֵּט הַתּוֹרָה, כֵּן יִקְטֵן כַּח הַרְשָׁע, הָאוֹן וְהַתְּרִמִּית. וְכִפִּי מִיעוּט וְהַקְּטָנִת כַּח הַרְשָׁע בְּמִצִּיאוֹת, יִתְמַעַט כַּח גַּם מִן הַלֵּב, וְתַחַת הָרוּע יִכְנַס בְּלֵב רִגְשׁ הַמוֹסֵר, הַצְּדָק וְהַיּוֹשֵׁר.

⁸ עֵין אִי"ה לְמַסַּכַת שַׁבַּת פְּרָק ב' פְּסָקָה קנ"ו.